

Debatt:

Hyddlämningar från äldre Hensbacka – en fråga om förändrad metodik?

Per Falkenström (†)

Västarvet/Bohusläns museum

Under maj och juni 2008 undersökte Bohusläns museum tre boplatser på Sunningeberget strax utanför Uddevalla. Förutom bearbetad flinta framkom olika slags hyddlämningar i form av två tältringar och en nedgrävd konstruktion med stenlagd kant. Skillnader i fyndmaterialets sammansättning var delvis relaterade till olika utgrävningsmetoder som fördelades på extensiva respektive intensiva insatser.

Undersökningsområdet låg förhållandevis högt upp i terrängen, i en västsluttning i närheten av norra fästet till Uddevallabron (figur 1). Trots branta sluttningar finns här åtskilliga mindre avsatser och flacka områden. Bergen sträcker sig upp till 95 meter över havet och de aktuella boplatserna låg 55–70 meter över havet. Sunningeberget har varit en ö i Uddevallasundet och boplatserna har antagligen legat nära vattnet. Tidpunkten för vistelserna torde alltså motsvara äldre Hensbacka, det vill säga tidigmesolitikum, omkring 10 000 BP. Utifrån naturhistoriska förhållanden och inventerade boplatser vet vi att Uddevallasundet var mycket välbesökt under denna tid (Schmitt et al. 2006:17). Emellertid har bara en handfull boplatser från den här tiden blivit undersökta på västkusten (Nordqvist 2000:187).

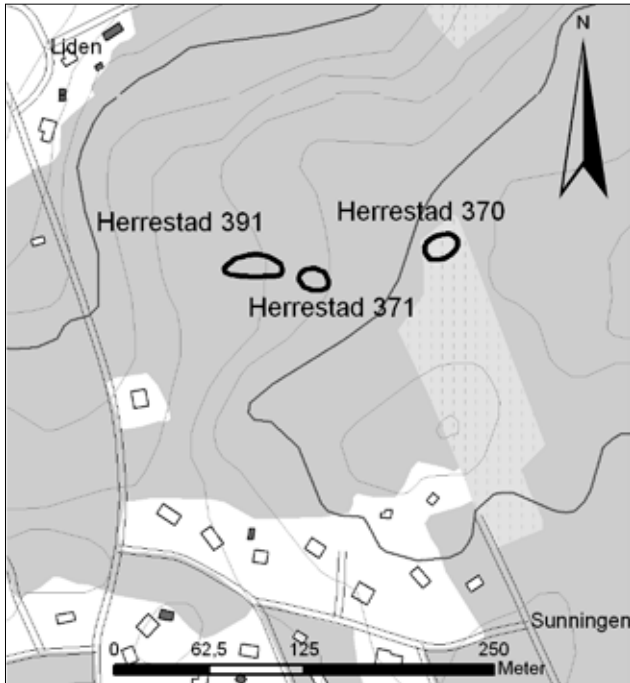
Ett övergripande syfte med arkeologiska exploateringsundersökningar är att de ska generera ny kunskap. Detta kan göras på olika sätt och särskilt när det gäller undersökningar av stenåldersboplatser är det ofta en fråga om utgrävningsmetod. Hur gör man till exempel för att fånga upp mer av boplatsernas lämningar och de händelser som utspelat sig där? Man kan här skilja på extensiva och intensiva insatser varvid olika sätt att gräva rutor har en avgörande roll.

Extensiva insatser innebär vanligtvis maskinavbaning och grävning av utspridda rutor i anslutning till synbart avgränsade fyndområden. Eventuella anläggningar doku-

menteras vid den avslutande djupavbaningen. Provtagningen begränsas vanligen till ^{14}C - och vedartsanalys. Vid intensiva insatser tillämpas också inledande och avslutande maskinavbaning, men rutgrävningen är mer systematisk och sammanhängande. Fyllningen sållas – finkorniga jordarter vattensållas – vilket gör fyndsammansättningen mer representativ. Även fyndtomma rutor är viktiga för att avgränsa kronologiska och rumsliga sammanhang. Vid sidan av kolprover kan också fosfatvärden och geologisk dokumentation belysa hur boplatserna har nyttjats.

På Västkusten är det oftast varianter av extensiva insatser som tillämpas vid exploateringsundersökningar. Målsättningarna är sällan preciserade, vilket medför stor handlingsfrihet beträffande grävningsmetoder och tolkning. Många gånger tenderar godtycklig fyndinsamling från utspridda rutor att ge oproportionellt många redskap i förhållande till avfallet. Om insamling av fynd inte sker mer systematiskt utifrån exempelvis koordinatnät och genom sållning kan fyndsammansättningen inte anses vara representativ. Förhållanden mellan fyndkategorier och vidare relationer till anläggningar blir konstruerade. Det blir svårt att påvisa faktiska skillnader mellan boplatser, skillnader som i många andra regioner har lett till en ökad förståelse av hur olika mesolitiska grupper har rört sig i landskapet.

Bland undersökningar som har lett fram till sådan ny kunskap finns det ett tydligt samband mellan preciserade målsättningar, intensiva insatser och resultat. Genom att fokusera på hela sammanhang kan man då belysa samtida eller kronologiskt åtskilda händelser inom boplatserna. I uppdragsarkeologins konkurrensutsatta situation har dock strävan efter kostnadseffektivitet kommit att överskugga resultaten (Petersson & Ytterberg 2007:107).

Figur 1. Översiktskarta med platsen för undersökningen markerad.

Det var mot denna bakgrund som en begränsad intensiv insats tillämpades på Sunningeberget. Med nästan hundra fältdagar tillgodo föll valet på den minsta boplatserna, Herrestad 371, som till ytan omfattade 200 kvadratmeter. Förundersökningens resultat med fyndförande schakt och förhöjda fosfatvärden öppnade upp för frågor rörande kronologi, rumslig organisation, produktionskedjor samt regional variation. Representerade boplatserna ett regelbundet återkommande? Har vistelserna varit planerade eller oberoende av varandra? Dessutom skulle slutundersökningen klargöra i vilken utsträckning naturliga formationsprocesser hade bidragit till fyndspridningen i slutningen.

De två övriga boplatserna, Herrestad 370 och 391, omfattade 1 000 respektive 600 kvadratmeter. Det var ett medvetet val att undersöka dessa boplatser mer extensivt, vilket innebar inledande och avslutande maskinavbaning samt handgrävning av utspridda rutor. Visserligen tilldelades tolv extra fältdagar men därmed kunde de extensiva insatserna bara utökas marginellt. De ovanstående frågeställningarna kom med andra ord att beröras mycket översiktligt. Förhoppningsvis kan fosfatkarteringarna, som

gjordes på samtliga tre boplatser, bidra med kompletterande information.

Herrestad 370 låg högst upp i undersökningsområdet, cirka 70 meter över havet, där det var mycket stenigt. Avbaningsfynden bestod av starkt svallade flintartefakter. Ytterligare avslag påträffades vid rutgrävning och torrsällning. Bland redskapen fanns bland annat två skivyxor, en borrh och en stickel. I samband med insamling av en fyndkoncentration observerades en cirkel med lagda stenar, antagligen i avsikt att hålla uppe ett tält eller ett vindskydd (figur 2). Både innanför och utanför denna så kallade tältring tillvaratogs bearbetad flinta. Eftersom fyndens rumsliga fördelning till stor del sammanföll med tältringen borde de flesta lämningarna vara samtida. Fyndens variation kan dock betyda att man har återvänt till platsen vid flera tillfällen, något som också antyds av en omarbetad stickel på vilken flera stickelavslag har avlägsnat den ursprungliga patinan. Det utesluter förstås inte möjligheterna att fyndvariationen är ett resultat av flera personers verksamhet eller att olika aktiviteter speglar en enda lång vistelse. Insamlingen av fynden gör dem emellertid inte representativa för boplatserna. Tolkningar som baseras på fyndvariationen skulle ha kunnat kontrolleras mot antalet kärnor eller slagplatser, vilket hade krävt en mer intensiv insats innanför och utanför tältringen.

Herrestad 371 var belägen på en flack avsats, cirka 65 meter över havet, och väl avgränsad av berg i söder och öster. Boplatserna var delvis skadad på grund av en bred stig som sträckte sig tvärsigenom boplatsernas norra del. Direkt under torven hittades bearbetad flinta i anslutning till

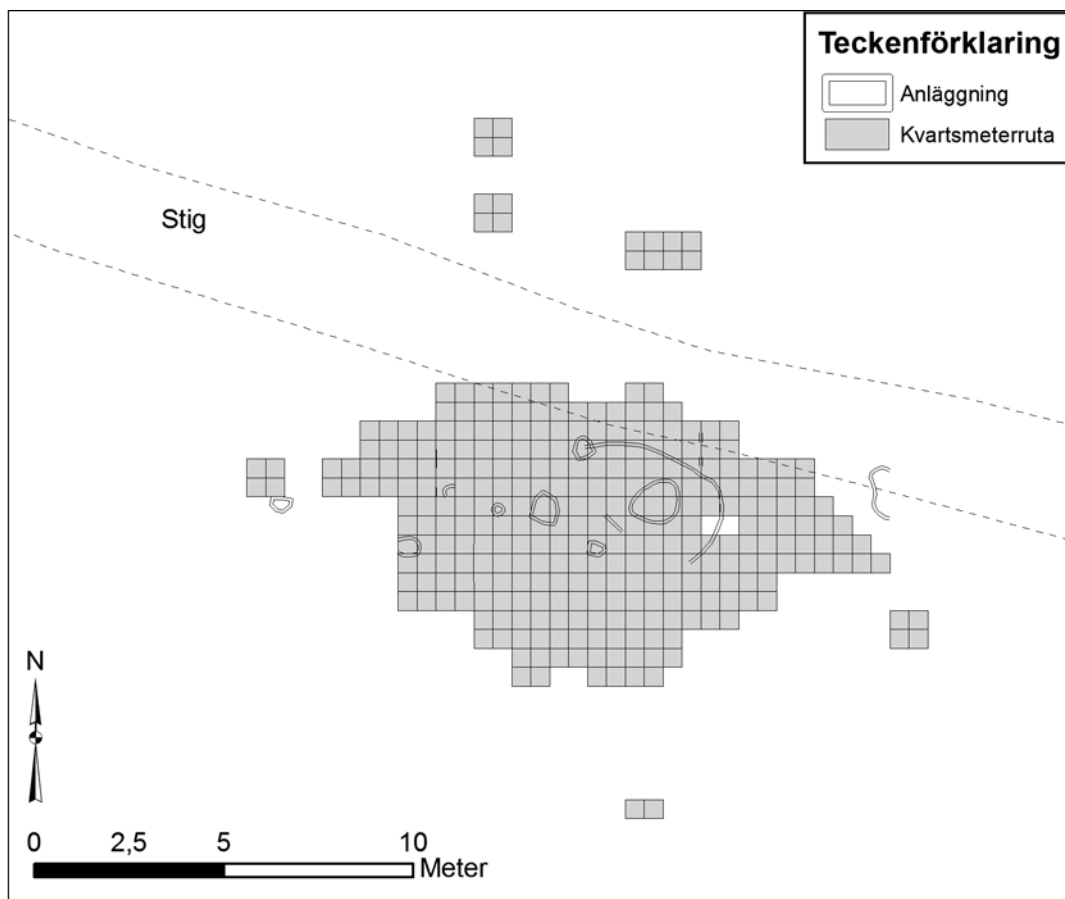

Figur 2. Lagda stenar i form av en tältring på Herrestad 370.

två låga valliknande förhöjningar. Grävning av så kallade kontrollrutor förtydligade boplatsens utbredning och att huvuddelen av fynden låg i det översta sticket, 0–10 centimeter under marknivån. Detta stick grävdes för hand i yttäckande kvartsmeterrutor (0,5 x 0,5 meter stora). Fyllningen vattensållades, vilket bidrog till en kvantitativ hållbar fyndspridning med hög upplösning. Efter att det första sticket hade avlägsnats upptäcktes anläggningar i form av härdar och gropar (figur 3). Fokuseringen på anläggningarna medförde dock att det andra sticket inte undersöktes i samma utsträckning som stick ett. I detta skede övergick den intensiva insatsen till att bli mer extensiv. Den åtföljande djupavbaningen ned till 0,5 meters djup resulterade i en stenlagd kant som var tydligast i boplatsens östra del. Stenarna sammanföll med en nedgrävning som förmodligen har ingått i en hyddliknande konstruktion.

Utan närmare eftertanke kan man hävda att betydligt fler konstruktionsdetaljer hade upptäckts om hela anläggningen hade grävts för hand.

Lämningarnas rumsliga fördelning, i kombination med en förhållandevis stabil konstruktion, vittnar om att man har vistats på denna plats under en längre tid. Av flintfynden på Herrestad 371 kan nämnas spånkärnor, kärn- och skivyxor, skrapor och lancettmikroliter. Fynden av ensidiga tvåpoliga kärnor förekommer ofta på Ahrensburgboplatser medan lancettmikroliterna är typiska för tidig Maglemose (Andersson & Knarrström 1999:106). Vidare anger Hans Kindgren 9 800 BP för boplatser som i Uddevallasundet är belägna 66 meter över havet (Kindgren 1996:197). Herrestad 371 kan därmed representera övergången mellan Ahrensburg och Maglemose omkring 10 000 BP. Kommande ¹⁴C-analyser

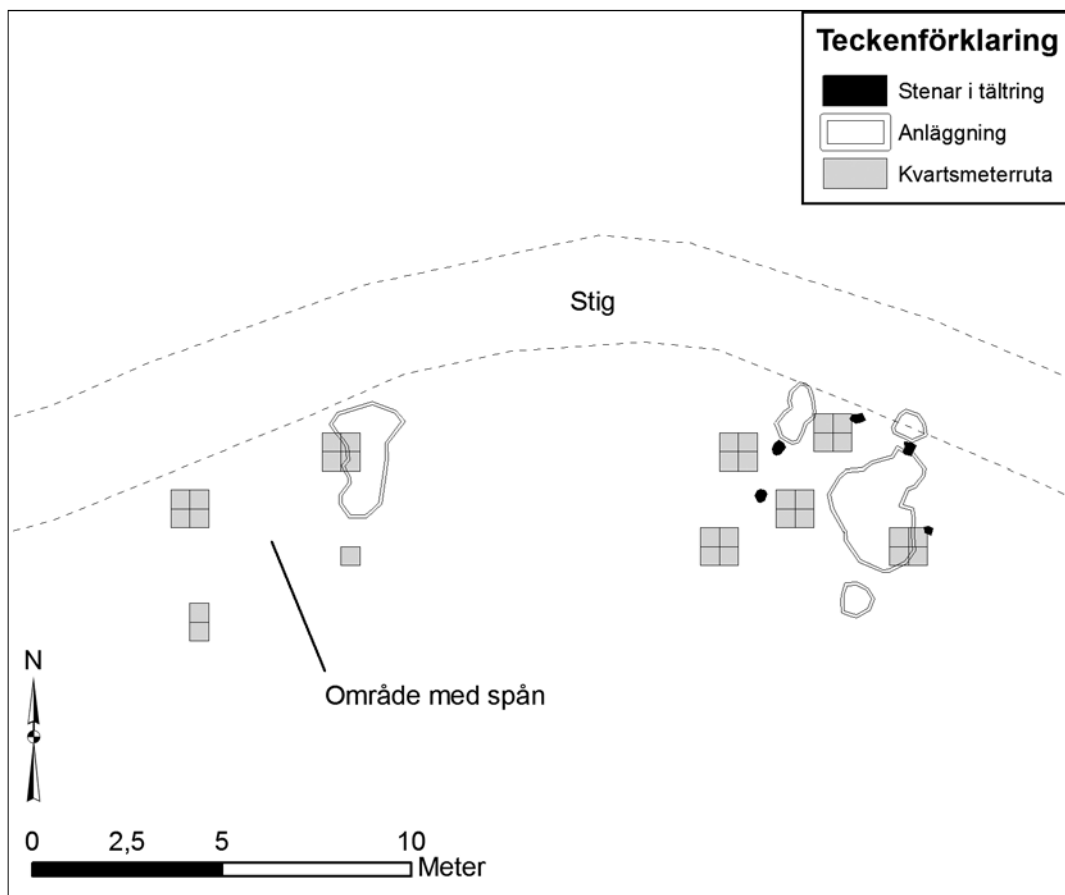
Figur 3. Plan över Herrestad 371.

av Sunningebergets boplatser kommer förmodligen att ge ytterligare klarhet i kronologiska förhållanden. Därtill förväntas fosfatkarteringar ge ytterligare information om boplatsernas funktion och hur omgivningarna har nyttjats.

Längst ner i sluttningen, cirka 60 meter över havet, hittades en relativt stor andel spån inom fornlämningen Herrestad 391. Efter maskinavbaning visade det sig att spånen var rumsligt åtskilda från ännu en tältring. Tältringens stenar sammanföll väl med ett mörkare lager med en härd i vardera änden (figur 4). Trots rutgrävning var fyndmängden relativt begränsad, antagligen på grund av att fyllningen inte sållades. Det enhetliga fyndmaterialet talar för att vistelsen har varit relativt kortvarig, men det extensiva förfarandet innebär att varken kronologiska eller rumsliga samband kan belysas närmare.

Resultatet av undersökningen på Sunningeberget visar på några väsentliga skillnader mellan de tre boplatserna. Olika slags hyddkonstruktioner och fyndsammansättning visar att grupper i varierande sociala konstellationer har nyttjat platserna på olika sätt, antagligen under skilda tidpunkter under året. Potentialen ligger inte så mycket i fyndmängd eller kvalitet utan har mer handlat om åtskilda eller sammanhängande händelseförlopp inom och mellan boplatser (Camilli and Ebert 1994:125). Om skillnader mellan tidigmesolitiska boplatser vittnar också andra undersökningar, bland annat i södra Norge (Bang Andersen 2003:194).

Skillnaderna mellan Sunningebergets boplatser har också att göra med metodvalet. Att små och ibland komplexa skillnader mellan mesolitiska boplatser på Västkusten inte har poängterats tidigare kan i huvudsak förklaras med

Figur 4. Plan över Herrestad 391.

att extensiva insatser bara speglar delar av händelseförlopp. Exempel härpå är boplatserna Herrestad 370 och 391 där tältringar och omkringliggande anläggningar förvisso kan anses vara mer uppseendeväckande än på ordinära mesolitiska boplatser. Men ovetande om detta bortprioriterades relativt svårrensade ytor med sten och stubbar till förmån för mer lättgrävda ytor. Rent formellt blev lämningarna undersökta och borttagna, men de extensiva insatserna begränsades endast till delar av rumsliga kontexter. Genom att dessutom inte sälla försumrades eventuella mikrosticklar och andra jämförelsevis små fyndkategorier. Inte heller handplockning av fynd från utspridda rutor gav en rättvis rumslig fördelning av redskap, kärnor och avfall. Utifrån dokumenterade lämningar på de två boplatserna blev undersökningens målsättningar uppfyllda utifrån vad som hittades men inte utifrån förhållandet mellan undersökta ytor. Förekomst av tältringar var ett tämligen nytt inslag på denna del av Västkusten men knappast någon överraskning. Ledartefakterna bekräftar i stort sett vad vi redan visste. Frågan kvarstår om fynd och anläggningar är representativa för dessa boplatser. Det är de sannolikt inte. Förhoppningsvis kan fosfatkarteringen och fortsatta jämförelser av andra boplatlämningar ge ytterligare svar.

Den intensiva insatsen på Herrestad 371 var däremot rimlig i förhållande till frågeställningarna, som i sin tur motiverades av resultat och grävningsmetodik på andra boplatundersökningar. På denna boplat framkom 4 781 fynd, vilket ska jämföras med Herrestad 370 och 391 där endast 144 respektive 101 fynd påträffades. Denna stora skillnad kan framför allt tillskrivas förhållandet mellan extensiva och intensiva insatser. Genom stickvis handgrävning av kvartsmeterrutor och vattensällning på Herrestad 371 påträffades inte bara flera fynd och anläggningar än väntat. Metoden förstärkte också behovet av mer systematiska undersökningar om utgrävningarna ska generera

ny kunskap. Med andra ord borde fler sammanhängande rutor ha grävts i stick för att öka översiktligheten och förstå sambanden mellan fynd och anläggningar med tillhörande konstruktionsdetaljer. Utan denna ambition riskerar man bara att ackumulera gammal kunskap. Extensiva insatser skulle inte tillföra mycket ny information och då kan man fråga sig vad kostnadseffektivitet egentligen står för. Exempelvis skulle förhållandena mellan fynd och anläggningar på Herrestad 371 knappast ha kunnat påvisas med en mer traditionell västsvensk metodik, det vill säga extensiva insatser med utspridd rutgrävning och slutavbaning.

Skillnader i flintmaterialet har möjligen att göra med ett varierat nyttjande av skärgårdsmiljöns biotoper (Kindgren 1996:200). I Uddevallasundet tycks många olika slags boplatser vara representerade: återkommande vistelser, tillfälliga lägerplatser, specialiserade jaktstationer och så vidare. Förhållandet mellan fyndkategorier visar med andra ord hur boplatserna har varit organiserade men fynden ingår också i ett större sammanhang.

I takt med att vi kan urskilja fler skillnader mellan de tidigmesolitiska boplatserna på Västkusten kan vi också omvärdera synen på Hensbackakulturen som en regional företeelse. Det tycks bli alltmer motiverat att diskutera boplatserna utifrån ett större geografiskt perspektiv. Den bearbetade flintan på Hensbackaboplatserna skiljer sig inte nämnvärt från exempelvis de norska Fosnaboplatserna eller de nordtyska Ahrensburgboplatserna (Fuglestedt 2005:82). De kronologiskt känsliga mikroliterna signalerar kontakter över stora områden under relativt kort tid. Hensbackakulturens ledartefakter må vara representativa för västkusten men flintmaterialets fördelning är knappast representativ i de fall boplatserna har undersökts med extensiva insatser. För att säga mer om skillnader mellan boplatserna behövs således fler intensiva insatser i form av mer systematiska och yttäckande undersökningar.

Referenser

- Andersson, M. & Knarrström, B. 1999. *Senpaleolitikum i Skåne. En studie av materiell kultur och ekonomi hos Sveriges första fångstfolk*. Riksantikvarieämbetet Skrifter No 26. Lund.
- Bang-Andersen, S. 2003. Encircling the living space of Early Postglacial reindeer hunters in the interior of southern Norway. I: Larsson, L., Kindgren, H., Knutsson, K., Loeffler, D. & Åkerlund, A. (red.). *Mesolithic on the move. Papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxbow Books, Oxford. S. 193–204.
- Camilli, E.L. & Ebert, J.I. 1994. Artifact Reuse and Recycling in Continuous Surface Distributions and Implications for Interpreting Land Use Patterns. I: Rossignol, J. and Wandsnider, L. (eds.). *Space, Time and Archaeological Landscapes*. New York. S. 113–136.
- Hernek, R. 2006. *Sunningebergen och Sundskogen – planerad bostadsbebyggelse på ömse sidor om Byfforden*. Bohusläns museum rapport 2006:16.
- Falkenström, P. 2007. *Strandhugg i Sunningebergen. Fångstboplatser i höjd med Uddevallabron. Arkeologisk förundersökning, Herrestad 370 och 371, Källdal 1:4 m. fl, Herrestad socken, Uddevalla kommun*. Uddevalla Bohusläns museum rapport 2007:63.
- Fuglestedt, I. 2005. Contact and communication in Northern Europe 10 200–9 000/8000 BP – a phenomenological approach to the connection between technology, skill and landscape. I: Knutsson, H. (red.). *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*. Vuollerim papers on hunter-gatherer archaeology, volume 1. Uppsala. S. 79–96.
- Kindgren, H. 1996. Reindeer or seals? Some late palaeolithic sites in central Bohuslän. I: Larsson, L. (red.). *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. Acta archaeologica lundensia. Series in 80. No 12. Lund, S. 191–205.
- Petersson, H. & Ytterberg, N. 2007. Vad får en arkeologisk undersökning kosta? *Fornvännen* 102. S. 107–118.
- Schmitt, L., Larsson, S., Schrum, C., Alekseeva, I., Tomczak, M. & Svedhage, K. 2006. 'Why they came'; The old colonization of the coast of western Sweden and its environmental context at the end of the last glaciation. *Oxford Journal of Archaeology* 25(1). S. 1–28.